

TEMAT: WPROWADZAJĄCY WSTĘP HISTORYCZNO-METODYCZNY

Autorzy: Justyna Szychowiak, Wojciech Wietrzyński

I. Krótka historia fłażoletu – autorstwo J. Szychowiak, W. Wietrzyński

Fłażolet w Polsce dawniej

Fłażolet to rodzaj fletu podłużnego występującego w kilku odmianach. Bardzo popularny na ziemiach polskich w XVIII i XIX wieku, gdzie nazywany był *flecikiem polskim*.

Najstarszy znany instrument podobny do współczesnego fłażoletu został wykonany z mosiądzu/brazu (*brass or bronze*) między XII a XIV wiekiem i znajduje się w kolekcji stałej Muzeum Narodowego w Edynburgu (nr eksponatu H.LT 40).

Szczyt popularności tego instrumentu przypada prawdopodobnie na okres młodości Fryderyka Chopina. W latach 1820-1836 ukazała się duża ilość warszawskich druków muzycznych opracowanych na flecik polski. Wykaz tych druków sporządzony na podstawie pracy Wojciecha Tomaszewskiego pt. *Bibliografia warszawskich druków muzycznych 1801-1850* znajduje się poniżej. O popularności flecika polskiego świadczą również anonse prasowe zamieszczane w tamtych czasach. Na przykład *Kuryer Litewski* nr 119 z dnia 3 października 1830 roku na 3. stronie informuje swoich czytelników: *U Brzeziny wyszło 12 nowych tańców, ułożonych na flecik polski p. Niedzielskiego, zł.2.*

Na marginesie, Antoni Brzezina był w latach 20. i 30. XIX w. znanym warszawskim wydawcą, również dzieł Chopina. Był także właścicielem pracowni litograficznej, drukarni i księgarni. W 1829 r. Fryderyk Chopin w liście do swojego przyjaciela Tytusa Woyciechowskiego pisał: *Do Brzeziny co dzień chodzę.*

Natomiast Juliusz Słowacki w poemacie *Podróż na wschód – Pieśń VI: Nocleg w Vostizy* [zwrotka 19] napisał:

*...Więc ja przepiszczę
Na hebanowym moim fłażolecie
Tę noc – przepędzę ją najlepiej w świecie.*

Na przełomie XIX i XX wieku wielu badaczy polskiej kultury ludowej wymieniało z nazwy fłażolet oraz opisywało drewniane i blaszane piszczałki podłużne z sześcioma otworami palcowymi, m.in. Oskar Kolberg (w odniesieniu do Kujaw) lub Jan Tacina na łamach *Kalendarza Beskidzkiego* (w odniesieniu do Śląska Cieszyńskiego). Również Adam Chętnik, przedstawiając instrumenty muzyczne na Kurpiach i Mazurach, podał szereg przykładów występowania piszczałek 6. otworowych. Przytoczył też jedną z kolęd kantyczkowych, w której jest mowa o przygodzie pastuszka biegnącego do Betlejem:

*Gdy gonił, uronił piszczałkę mosiężną;
Z tej szkody, przygody, miał biedę potężną.*

<https://tiny.pl/wfgx4>

*...
Składali, rzucali, Panu na ofiarę,
A zaś Stach wlaźł na dach, nastroił fujarę.*

<https://tiny.pl/wfgxk>

Instrumenty te nadal występują w wielu regionach Polski. W filmie *Instrumenty z duszą*, odc. 7 – *Piszczalki podhalańskie*, Jan Karpiel-Bułecka tak charakteryzuje piszczałki z 6. otworami ... *da się na tym zagrać nutę krzesaną, ale i liryczną, spokojną, do ucha.*

<https://youtu.be/4Oz9EcqfsNE>

Flażolet w Polsce dziś

W Polsce naukę gry na fletach 6. otworowych w kontekście muzyki tradycyjnej prowadzi m.in.: Fundacja Braci Golec, dr Katarzyna Gacek-Duda oraz Przemysław Ficek i Marcin Blachura.

Od 2021 roku Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli w Poznaniu oraz Ośrodek Kultury w Swarzędzu organizują warsztaty flażoletowe pn. *Flet 6-otworowy w polskiej muzyce tradycyjnej*. Pierwsze takie warsztaty odbyły się 22 i 23 października 2021 roku, a zajęcia prowadzili Przemysław Ficek i Marcin Blachura.

Nieprzerwanie od roku 2000 odbywają się w Wielkopolsce (Niepruszewo, Białężyn, Zielonka, Poznań) Międzynarodowe Warsztaty Flażoletowe prowadzone przez najwybitniejszych europejskich muzyków folkowych. Pierwsza edycja została zorganizowana dzięki współpracy z Ambasadą Irlandii w Warszawie, Konsulatem Honorowym w Poznaniu oraz Towarzystwem Polsko-Irlandzkim, a kolejne z Domem Bretanii w Poznaniu.

Od 26. lat, w pierwszą sobotę po święcie Objawienia Pańskiego, miłośnicy gry na flażolecie podążali *Śladami Trzech Króli* do Katedry Poznańskiej, aby punktualnie o godzinie 11:00 rozpocząć wspólne kolędowanie i podczas uroczystego Nabożeństwa zagrać razem 10 najpopularniejszych polskich kolęd. W zależności od danego roku, jednocześnie muzykowało od 1.500 do 2.000 (nie tylko młodych) amatorów tego instrumentu. Każdego roku dźwięk flażoletów wzbogacały organy katedralne, dudy i śpiew nadając wykonywanym utworom niezwykły i bardzo podniosły charakter.

Jako ciekawostkę warto przypomnieć, że niektóre typy piszczałek 6. otworowych określano terminem *czekan*. W *Potopie* Henryka Sienkiewicza (rozdz. IV) znajdujemy następujący fragment:

Kiedy potańcować, to potańcować! - rzekł pan Uhlik. Nie potrzeba ni skrzypków, ni basetli, bo ja wam zagram na czekaniku. I wydobywszy ze skórzanej pochewki, wiszącej przy szabli, nieodstępny instrument, grać począł, a kawalerowie sunęli w podrygach do dziewcząt...

Flażolet w podstawie programowej szkół podstawowych

W 1992 roku podczas Wojewódzkiej Konferencji Metodycznej dla Nauczycieli Muzyki w Poznaniu Wojciech Wietrzyński zaproponował flażolet i nutowo-tabulatorowy zapis melodii jako sposób umuzykalniania uczniów w szkołach podstawowych. Cztery lata później, 8 czerwca 1996 roku w Opalenicy odbył się I Festiwal Amatorskich Zespołów Flażoletowych.

W odróżnieniu od tradycyjnego fletu prostego flażolet ma tylko sześć otworów palcowych i dlatego jest bardzo łatwy w nauce gry. Jego walory edukacyjne potwierdziły opinie ekspertów Uniwersytetu Muzycznego F. Chopina w Warszawie przedstawione na zlecenie Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego w wyniku dwóch interpelacji poselskich w 2010 i 2011 roku.

W Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 24 lutego 2017 roku (poz. 356) ukazało się Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 roku, na mocy którego flażolet został wpisany do podstawy programowej w ciągu całego procesu kształcenia w szkole podstawowej.

Zakorzeniona w naszej tradycji praktyka wytwarzania oraz gry na 6. otworowych piszczałkach znajduje obecnie w całej Polsce licznych kontynuatorów. Współczesne zainteresowanie flażołem wynika także z popularności szeroko rozumianej muzyki etnicznej, kultury średniowiecza, a także z potrzeby doświadczania tego, co piękne, proste i naturalne.

Amerykański program flażoletowy

W 1987 roku, w listopadowym numerze magazynu *Flute Talk* Mary Beth Norris opublikowała artykuł zatytułowany *The Penny Whistle School*, w którym przedstawiła amerykański program wczesnej edukacji muzycznej adresowany do dzieci od 5. roku życia.

Irlandzki program flażoletowy

9 marca 2005 roku, w Dublinie Mary Hanafin – Minister Edukacji Republiki Irlandii otworzyła program Flażolety dla nauczycieli. Twarzą medialną projektu była Andrea Corr, która światową popularność zyskała m.in. po nagraniu na flażolecie słynnego utworu *My Heart Will Go On* z filmu *Titanic*, a śpiewanego przez Céline Dion.

Flażolet w muzyce celtyckiej

Od drugiej połowy XX wieku flażolety kojarzone są przede wszystkim z muzyką celtycką głównie za sprawą kultury popularnej, szczególnie muzyki filmowej: *Titanic*, *Władca Pierścieni*, *Hobbit*, *Harry Potter*.

Warszawskie druki muzyczne opracowane na flegik polski i wydane w latach 1820-1836

1. ŁABĘCKI L., *3 polonezy na flegik polski*, 1820 r.
2. NIEDZIELSKI Józef, *Szkoła na flegik polski*, 1821 r. Zawiera m.in. 43 małe i łatwe arie z najlepszych oper.
3. KRAMÁŘ František Vincenc, *Polonez na flegik solo*, 1822r.
4. NIEDZIELSKI Józef, *Szkoła na flegik polski*, 1882 r. 2. nakład, powiększony.
5. *Początki muzyki na flegik*, 1822 r. Do nabycia u A. Brzeziny.
6. *Nowa tabela na flegik*, 1822 r. Do nabycia u F. Klukowskiego.
7. *15 rozmaitych utworów z różnych oper i polonez F. V. Kramára na flegik*, 1822 r.
8. NIEDZIELSKI Józef, *12 tańców na flegik polski*, 1823 r.
9. KLUKOWSKI F., *2 polonezy, 2 walce i 2 mazurki na flegik polski*, 1823 r.
10. KLUKOWSKI F., *Zbiór różnych, nowych tańców na flegik polski*, 1824 r.
11. NIEDZIELSKI Józef, *6 nowych kontredansów na flegik polski z tematów G. Rossiniego*, 1826 r.
12. BRZEZINA Antoni, *Tabela na flegik*, 1826 r.
13. *Aria z opery Cyrulik Sewilski ułożona na flegik polski przez J. Niedzielskiego*, 1826 r.
14. *Aria z opery Sroka złodziejka, śpiewana przez panią Meierową, ułożona na flegik polski przez J. Niedzielskiego*, 1826 r.
15. *Marsz czyli chór strzelców, śpiew i walc z opery Wolny strzelec ułożone na flegik polski przez J. Niedzielskiego*, 1826 r.
16. NIEDZIELSKI Józef, *Ulubione tańce Chiarinich, ułożone na flegik polski przez ...*, 1827 r.
17. NIEDZIELSKI Józef, *Zbiór różnych tańców na flegik polski*, 1827 r.
18. NIEDZIELSKI Józef, *Wybór sztuk muzycznych ulubionych, granych podczas przedstawień w TN Karola Rappo oraz Marsz Cyganów z dramy K.M. Webera Preciosa, ułożone na flegik polski*, 1829 r.
19. NIEDZIELSKI Józef, *Zbiór ulubionych tańców na flegik polski*, 1829 r.
20. NIEDZIELSKI Józef, *Początkowe ćwiczenia na flegik polski*, 1830 r.
21. BRZEZINA Antoni, *Tabela na flegik*, 1830 r.
22. NIEDZIELSKI Józef, *12 nowych tańców na flegik polski*, 1830 r.
23. NIEDZIELSKI Józef, *Szkoła na flegik polski oraz rozmaite utwory do grania na 1 i 2 flegiki*, 1832 r.
24. NIEDZIELSKI Józef, *Wyjątki z opery Zampa ułożone na flegik polski przez ...*, 1834 r.
25. NIEDZIELSKI Józef, *Szkoła na flegik oraz rozmaite sztuki do grania na jeden i dwa flegiki*, 1836 r. Wydanie drugie poprawione i pomnożone tańcami z motywów najnowszych oper.

Warszawa 1992, Biblioteka Narodowa

II. Metodyka nauczania i muzykowania z flażoletem – autorstwo J. Szychowiak, W. Wietrzyński

Wskazówki dotyczące realizacji repertuaru w ramach warsztatów flażoletowych CSW@2020 dla początkujących i średnio zaawansowanych.

Poznajemy polskie kolędy, gramy na flażolecie

- I. Celem warsztatu jest nauka gry na flażolecie w sposób charakterystyczny dla muzyki tradycyjnej, czyli najpierw słuchanie/śpiewanie/tańczenie i zapamiętywanie, a następnie odtwarzanie melodii przy pomocy zobrazowania, które otwory i w jakiej kolejności należy zakrywać. Nauczyciel i uczeń może korzystać podczas nauki z gotowych filmów umieszczonych w na stronie Projektu www.csw2020.com.pl, animacji umieszczonych na kanale YT: [Flażolet – łatwe muzykowanie](#). Może odtwarzać melodię z akompaniamentem lub bez akompaniamentu, a jedyny symbol zapisu nutowego, który powinien poznać i stosować to repetycja, czyli powtórzenie. Kompletna notacja repertuaru umożliwia zainteresowanym nauczycielom prowadzenie nauki gry również w ścisłym powiązaniu z zapisem nutowym.

Tabela chwytów – flażolet D

dmuchać lekko

dmuchać mocniej

dmuchać bardzo mocno

○ – otwór odkryty   ● – otwór przykryty   ◌ – otwór częściowo przykryty   + – przedęcie

Palce:
 ○ – wskazujący } Lewa ręka
 ○ – środkowy }
 ○ – serdeczny }
 ○ – wskazujący } Prawa ręka
 ○ – środkowy }
 ○ – serdeczny }

- II. Artykulacja, czyli sposób wydobywania i łączenia dźwięków jest zagadnieniem rozległym i dlatego nie może być tu szczegółowo omówiona. Generalnie, grając na fłażolecie można stosować techniki podobne jak na flecie podłużnym/prostym, jak również charakterystyczne tylko dla instrumentów ludowych.
- III. Czcionki do tworzenia tabulatur – chwytów na fłażolet przy pomocy dowolnego edytora tekstu (plik TTF) można pobrać bezpłatnie ze strony www.flazolet.net. Za pomocą tych czcionek, można samodzielnie tworzyć tabulaturowy (obrazkowy) zapis melodii lub dodawać go do zapisu nutowego.
- IV. Ogólne zasady gry na fłażolecie.
1. Lewa ręka znajduje się bliżej ustnika, a prawa ręka bliżej wylotu instrumentu.
  2. Otwory zakrywają lub odkrywają trzy palce lewej ręki i trzy palce prawej ręki: wskazujący, środkowy i serdeczny.
  3. Każdy palec szczelnie zakrywa lub odkrywa tylko jeden, sobie przypisany otwór.
  4. Należy dmuchać w sposób podobny do wypowiedzania szeptem sylab TU lub DU.
  5. Aby zagrać niskie dźwięki należy dmuchać bardzo lekko.
  6. Dźwięki drugiej i trzeciej oktawy uzyskuje się na skutek przedęcia, w wyniku silniejszego dmuchania (w zapisie tabulaturowym znak +).
  7. Łatwiejsze do zagrania są utwory, w których różnica wysokości dźwięku między sąsiadującymi tonami linii melodycznej jest niewielka, czyli im mniejsza różnica, tym łatwiejsza melodia.
  8. Łatwiejsze do zagrania są melodie w metrum parzystym: 2/4, 4/4, etc. niż w metrum: nieparzystym 3/4, etc.
- V. Repertuar warsztatu. Zaproponowany repertuar zakłada opanowanie wiedzy i umiejętności gry na fłażolecie w układzie spiralnym.
1. **Marysia ma małego baranka** – ćwiczenie dla lewej ręki
  2. **Siała baba mak** – ćwiczenie dla prawej ręki. Przy wykonywaniu tej melodii palce lewej ręki przez cały czas zakrywają szczelnie pierwsze trzy otwory instrumentu.
  3. **Mizerna cicha** – przed próbą zagrania tej kolędy, uczeń powinien opanować podstawowe zasady gry na fłażolecie (patrz: IV. Ogólne zasady gry na fłażolecie – punkty: 1-5).
  4. **Jezusa Narodzonego** – przed próbą zagrania tej kolędy, uczeń powinien opanować chwyt dla dźwięku *fis* i *a* oraz granie ich naprzemiennie. Ze względu na szybkie tempo tej kolędy i rysunek linii melodycznej, największą trudność sprawia wykonanie pierwszej pięciolinii. Dlatego naukę gry można rozpocząć od refrenu (takty 5-12) lub rozważyć propozycję: uczeń śpiewa zwrotki, a refren próbuje zagrać na fłażolecie.
  5. **Pójdźmy wszyscy do stajenki** – przed próbą zagrania tej kolędy, uczeń powinien opanować chwyt dla dźwięku *c*. Najtrudniejsze są takty nr 2 i 4 ze względu na kwartowo-tercjowe następstwa dźwięków: *d g h g*. Druga i trzecia pięciolinia (takty 5-12) są łatwiejsze do zagrania i dodatkowo mogą pełnić rolę etudy doskonalącej umiejętność wydobywania dźwięku *c*.
  6. **Wśród nocnej ciszy** – przed próbą zagrania tej kolędy należy opanować chwyt dla dźwięku *c* oraz przeciwzyć następstwo dźwięków: *c a fis d* (takty 6 i 8).

7. **Lulajże, Jezuniu** – przed próbą zagrania tej kolędy, uczeń powinien opanować chwyt dla dźwięku *cis* oraz dźwięku *d* wysokie (*d+*).
8. **Gdy śliczna Panna** – przed próbą wykonania całej kolędy, należy opanować chwyt dla dźwięku *c* oraz umiejętność grania dźwięku *d+*.
9. **Gdy się Chrystus rodzi** – zagranie kolędy wymaga znajomości chwytu dla dźwięku *cis*, umiejętności grania dźwięku *d+* oraz sprawności technicznej na poziomie średnio zaawansowanym (zwłaszcza takty 5-8). Naukę można rozpocząć od motywu „Gloria, gloria, gloria in excelsis Deo!” (takty 9-14).
10. **Anioł pasterzom mówił** – przed próbą zagrania całej kolędy, należy opanować chwyt dla dźwięku *gis*.
11. **Triumfy Króla Niebieskiego** – przed próbą zagrania całej kolędy, należy opanować chwyt dla dźwięku *gis*.
12. **Gore gwiazda Jezusowi** – druga pięciolinia (takty 3-5) może pełnić rolę etudy doskonalącej technikę gry dźwięku *c*.

III. Projekt edukacyjny w formie cyklu scenariuszy i filmów – autorstwo J. Szychowiak, W. Wietrzyński

Muzyka jest środkiem kształcenia, służy ogólnemu rozwojowi dziecka, przekazuje treści uznawane za wartościowe. Często myśli się jednak o muzyce jak o sztuce trudnej, a przecież każde dziecko nosi w sobie muzykę spontaniczną, odczuwa potrzebę zabawy muzycznej, śpiewu, tańca, gry, a także tworzenia muzyki. Atrakcyjną formą może okazać się gra na flażolecie, która daje możliwość różnorodnego kontaktu z muzyką oraz poszerzenia wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego. Uczniowie nie tylko wykonują muzykę lecz także słuchają, tworzą, zdobywają wiedzę. Pobudzona zostaje ich aktywność, odczuwają radość, rozwijają podstawowe zdolności muzyczne.

Flażolet, nazywany też flecikiem polskim, był bardzo popularny w naszym kraju na początku XIX wieku. Wymienia go między innymi: Oskar Kolberg (Kujawy), Adam Chętnik (Kurpie i Mazury) czy Jan Tacina (Śląsk Cieszyński). Po latach zapomnienia powrócił w latach dziewięćdziesiątych XX wieku, a jego popularność ciągle wzrasta. Można więc powiedzieć, że powracamy do korzeni, odkrywamy flażolet na nowo. Przez lata doświadczeń w nauczaniu gry na flażolecie, zaobserwowaliśmy, że osoby chcące opanować tę sztukę, robią bardzo duże postępy, gdy grają polskie kolędy. Ma to swoje uzasadnienie, ponieważ jednym z ważnych elementów jest znajomość melodii, jej osadzenie w pamięci. Chcemy zaproponować cykl scenariuszy, podczas których nauczyciele i uczniowie będą mieli okazję nauczyć się gry na flażolecie, jednocześnie poznając dorobek kulturowy Polski. Scenariusze mogą być realizowane w zajęciach lekcyjnych i poza lekcyjnych. Będą okazją do zdobycia wiedzy na temat tego ciekawego instrumentu, a także możliwości jego zastosowania w pracy z dziećmi i młodzieżą.

W scenariuszach wykorzystano bogaty materiał znajdujący się na stronie Projektu www.csw2020.com.pl podzielony na 6 lekcji nauki gry na flażolecie w oparciu o polskie kolędy, a także zasoby kanału edukacyjnego na [Flażolet – łatwe muzykowanie](#).

Tematy:

- Poznajemy polskie kolędy, gramy na flażolecie D – lekcja 1, *Mizerna cicha* [Poznajemy polskie kolędy, gramy na flażolecie D – lekcja 1, Mizerna cicha](#)
- Poznajemy polskie kolędy, gramy na flażolecie D – lekcja 2, *Jezusa Narodzonego* [Poznajemy polskie kolędy, gramy na flażolecie D – lekcja 2, Jezusa Narodzonego](#)
- Poznajemy polskie kolędy, gramy na flażolecie D – lekcja 3, *Pójdźmy wszyscy do stajenki, Wśród nocnej ciszy* [Poznajemy polskie kolędy, gramy na flażolecie D – lekcja 3, Pójdźmy wszyscy do stajenki, Wśród nocnej ciszy](#)
- Poznajemy polskie kolędy, gramy na flażolecie D – lekcja 4, *Lulajże, Jezuniu; Gdy Śliczna Panna; Gdy się Chrystus Rodzi* [Poznajemy polskie kolędy, gramy na flażolecie D – lekcja 4, Lulajże, Jezuniu; Gdy Śliczna Panna; Gdy się Chrystus Rodzi](#)
- Poznajemy polskie kolędy, gramy na flażolecie D – lekcja 5, *Anioł pasterzom, Tryumfy Króla Niebieskiego* [Poznajemy polskie kolędy, gramy na flażolecie D – lekcja 5, Anioł pasterzom, Tryumfy Króla Niebieskiego](#)
- Poznajemy polskie kolędy, gramy na flażolecie D – lekcja 6, *Gore gwiazda* [Poznajemy polskie kolędy, gramy na flażolecie D – lekcja 6, Gore gwiazda](#)